

Startnotitie jaarrekening controle 2019

*De nieuwe gemeente Groningen naar
structurele beheersing*

Inhoud

1.	Doelstelling	4
2.	Kaders	4
3.	De nieuwe gemeente Groningen	5
4.	Goedkeuringstoleranties	6
5.	Verbeterprogramma en ontwikkelingen	7
<hr/>		
6.	Principes voor samenwerking	11
7.	Governance en informatie-uitwisseling	13
8.	Controle aanpak 2019	14
<hr/>		
9.	Planning	20
10.	Escalatie	22

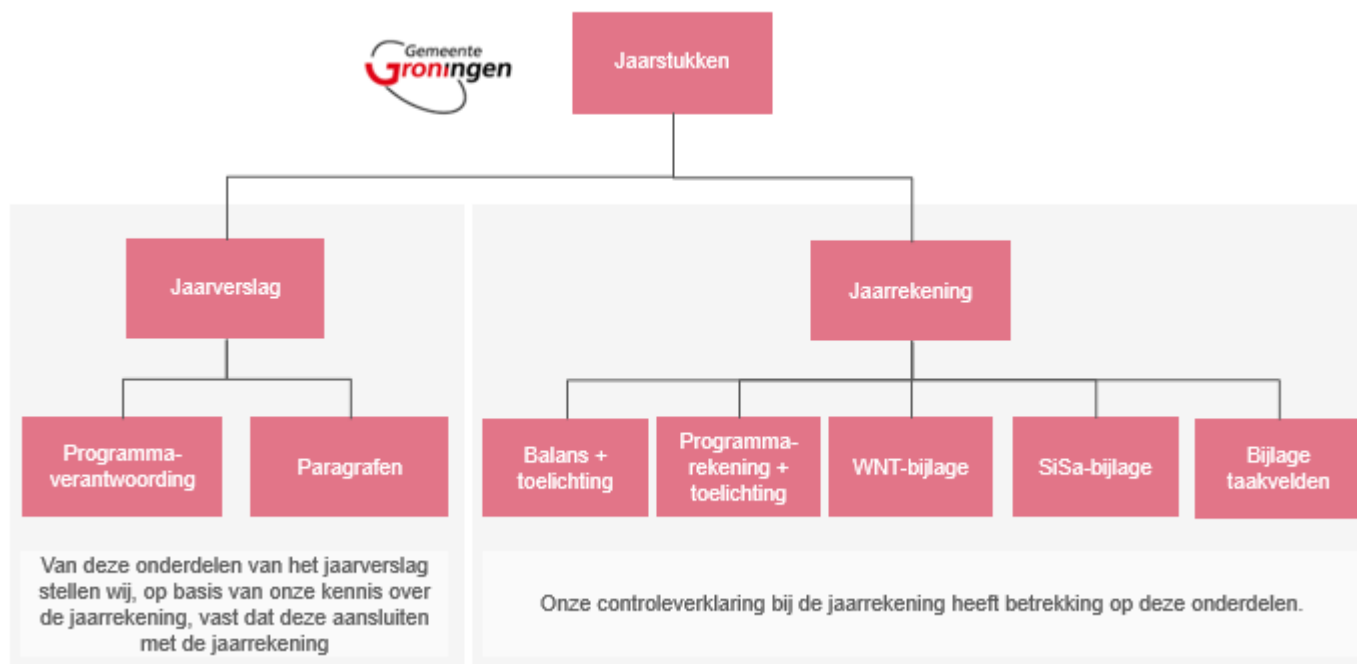
1. Doelstelling

De toetsing van de jaarstukken door de accountant vraagt intensieve samenwerking tussen gemeentelijke organisatie en accountant. Niet alleen in de periode van de controle op de jaarrekening, maar ook gedurende het jaar. Het is belangrijk dat we van elkaar weten wat we verwachten en nodig hebben; elk in de eigen rol en verantwoordelijkheid. Vooraf expliciteren geeft duidelijkheid. We hebben afgesproken dat we, net als in eerdere jaren, een startnotitie maken met precies dat doel: expliciet maken van verwachtingen, bijdragen aan het proces, kwaliteit en planning. Afgelopen jaar heeft bewezen dat de startnotitie een goede basis is, maar dat het succes zit in het daadwerkelijk met elkaar samenwerken volgens de afgesproken waarden. Dat is afgelopen jaar gelukt. Een gezamenlijke start helpt ons allebei en geeft scherpere aan het komend jaarrekeningproces, zowel voor organisatie, college, raad en PwC.

2. Kaders

De belangrijkste kaders voor de accountantscontrole van de jaarrekening van de gemeente Groningen zijn het Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten (BBV), het Besluit accountantscontrole decentrale overheden (Bado), de Controleverordening gemeente Groningen en het normenkader accountantscontrole 2019.

De jaarstukken bestaan op grond van het BBV uit meerdere onderdelen. De controle van de accountant heeft primair betrekking op het hoofdstuk 'Jaarrekening'.

Figuur 1: reikwijdte controle

3. De nieuwe gemeente Groningen

Vanaf 1 januari 2019 is de herindeling een feit en maken de voormalige gemeenten Groningen, Haren en Ten Boer onderdeel uit van de nieuwe gemeente Groningen. De gemeente Groningen werkt nog steeds in diverse projectteams hard aan de migratie om ervoor te zorgen dat de 3 gemeenten “schoon door de poort gaan”. Schoon door de poort betekend in dit verband dat administratieve en financiële knelpunten zoveel mogelijk in de jaarrekeningen van de “oude” gemeenten verwerkt worden. In juli 2019 zal de gemeenteraad de openingsbalans van de nieuwe gemeente Groningen vaststellen. PwC start medio mei op verzoek van gemeente Groningen met een controle op de openingsbalans, dit zodat we voor het eerste boekjaar van de nieuwe gemeente een goede start maken.

Na deze start zal 2019 in het teken staan van inrichting en integratie. We zullen gezamenlijk werken aan de opgave om ervoor te zorgen dat alle financiële stromen, processen, IT-systemen etc. worden geïntegreerd en er geen verrassingen achteraf ontstaan.

4. Goedkeuringstoleranties

De goedkeuringstoleranties zijn de kwantitatieve criteria voor het wel of niet afgegeven van een goedkeurende controleverklaring. In het Bado is bepaald dat de goedkeuringstolerantie voor fouten in de gemeenterekening respectievelijk onzekerheden in de controle ten hoogste 1% respectievelijk 3% van de omvangbasis bedraagt. De omvangbasis is het totaal van de lasten van de jaarrekening, inclusief toevoegingen aan de reserves. De gemeenteraad heeft in de Offerteaanvraag Europese openbare procedure Accountantsdiensten gemeenten Groningen en Ten Boer Europese Openbare aanbesteding Accountantsdiensten besteknummer 66-2015 vastgesteld dat de goedkeuringstolerantie uit het Bado wordt overgenomen.

In onderstaande tabel is weergegeven welke controleverklaring wordt afgegeven in de te onderscheiden gevallen¹:

	Omvang bevindingen			
	≤ € 11.160.000	< € 33.480.000	≥ € 33.480.000	≥ € 111.600.000
Fouten	Goedkeurend	Beperking	Afkeuring	Afkeuring
Onzekerheden	Goedkeurend		Beperking	Oordeelonthouding

De wetgever heeft in het Bado geen rapportagetoleranties voorgeschreven. Wel heeft hij voorgeschreven dat de bedragen voor de rapporteringstoleranties niet hoger kunnen zijn dan de bedragen die voortvloeien uit de goedkeuringstoleranties. De gemeenteraad heeft in de Offerteaanvraag Europese openbare procedure Accountantsdiensten gemeenten Groningen en Ten Boer Europese Openbare aanbesteding Accountantsdiensten besteknummer 66-2015 vastgesteld dat de accountant de volgende rapportagetolerantie hanteert: € 475.000.

¹ Bedragen in de tabel zijn gebaseerd op de begroting 2019 van de nieuwe gemeente Groningen.

5. Verbeterprogramma en ontwikkelingen

In deze paragraaf richten we ons op de gezamenlijke ambities en aandachtspunten van gemeente Groningen, die ook van invloed zijn op de controle van 2019.

Afronding herindeling

Sinds 1 januari 2019 zijn de voormalige gemeenten Groningen, Haren en Ten Boer opgegaan in de nieuwe gemeente Groningen. De administratieve afhandeling van de herindeling gebeurt in 2019 en bestaat uit het samenvoegen van de drie verschillende administraties tot één nieuwe administratie met gemeenschappelijke uitgangspunten en kaders. Zo wordt na de afhandeling van de afzonderlijke jaarrekeningen een gezamenlijke openingsbalans opgesteld en worden de deelbudgetten van de oude gemeenten samengevoegd tot nieuwe deelbudgetten voor de nieuwe gemeente. Deze samenvoeging is een intensief administratief proces.

Middellange termijn verbeterprogramma

In 2019 hebben we een vervolg gegeven aan de acties vanuit het Middellange termijn verbeterprogramma financieel administratieve beheersing. De doelstellingen, resultaten, looptijd en kosten van het verbeterprogramma zijn in juni 2018 door de gemeenteraad vastgesteld. Het programma is ingericht op vijf aandachtsgebieden ('sporen'): sturing, gedrag, structuur, instrumenten en processen. PwC heeft de aanpak op hoofdlijnen en geformuleerde actiepunten positief beoordeeld.

De opdrachten (30) variëren van het herijken van de verantwoordelijkheden voor de P&C, het herformuleren van een visie op control, de organisatie ontwikkeling van de financiële eenheid, verbetering van de algemene IT beheersing tot verbetering van de kwaliteit van de bestuurlijke besluitvorming en verwerking (BBV-proof). Zes van de dertig opdrachten zijn in 2018 afgerond en de rest van de opdrachten is in uitvoering.

Een breed kernteam van vakdirecteuren stuurt kort-cyclisch op de prioritering en fasering van de opdrachten, zodat flexibiliteit en slagvaardigheid evenals concernsturing wordt gerealiseerd. Het programma is ingesteld tot aan de zomer 2020. Binnen het programma worden prioriteiten gesteld en keuzes gemaakt. Verbeteringen worden fasegewijs opgepakt, waarbij verbeterlagen met de grootste impact en/of risicoprofiel voorrang krijgen boven andere. Daarbij zullen, afhankelijk van de aard van financieel-administratieve processen, verbeteringen soms pas zichtbaar worden in een nieuw boekjaar.

Een belangrijk onderdeel van het verbeterprogramma is de herijking van de visie op control. Dit aangezien dit de kapstok is voor de komende jaren qua inrichting en uitvoering van control. De herijking is onderverdeeld in twee belangrijke stappen:

1. het uitwerken en vaststellen van een visie op hoofdlijnen;
2. een nadere uitwerking en de implementatie van de visie op control.

Een externe begeleider ondersteunt de gemeente in de gesprekken inzake de vormgeving van de visie. De organisatie is verantwoordelijk voor de voortgang en uitwerking van de visie. Inmiddels zijn de contouren voor de visie op control gereed en wordt de visie nader uitgewerkt. De visie op control zal in de zomer van 2019 worden vastgesteld, vervolgens zal de implementatie in het najaar 2019 en in 2020 plaatsvinden.

Een zo goed mogelijke financiële administratieve beheersing van de gemeente Groningen is voor ons beide van groot belang. Hoe beter de financiële administratieve beheersing is, hoe soepeler het jaarrekeningtraject verloopt. In 2019 worden in dit kader onder andere de volgende ontwikkelingen opgepakt:

1. het implementeren van e-facturatie in combinatie met het goed vastleggen van inkooporders;
2. het beschrijven van de administratieve organisatie voor activa en afschrijvingen met als doel om de komende jaren een eenduidiger proces te doorlopen;
3. het verbeteren van de kostenverdeling;
4. het vergroten van de betrouwbaarheid rondom de volledigheid van opbrengsten.

Om de gemeente Groningen te ondersteunen met het doorontwikkelen & borgen voeren de programmamanager van het verbeterprogramma en PwC periodiek gesprekken. Daarnaast zal PwC in de rapportages voor het management en de raad rapporteren over het verbeterprogramma: terugkoppeling over de status en voortgang, maar ook inhoudelijke feedback op de implementatie en uitvoering. Dit zal PwC doen met de kennis en ervaringen die tijdens de controlewerkzaamheden worden opgedaan. PwC doet geen separaat onderzoek naar het verbeterprogramma. Naast de rapportages zullen wij in 2019 een gezamenlijke 'managementmeeting' organiseren. In deze managementmeeting worden met de proceseigenaren (GMO-overleg) de bevindingen en observaties uit de tussentijdse controle besproken. In deze interactieve sessie bespreken we de uitkomsten van de controle en de link met het verbeterprogramma.

Auditing

In de controle op de jaarrekening is het bestaan en functioneren van verbijzonderde interne controles cruciaal. Team Auditing (verbijzonderde interne controlefunctie) is voor de accountant van groot belang voor de bepaling van aard en omvang van de werkzaamheden. De gemeente heeft de afgelopen jaren geïnvesteerd in team Auditing zowel in (tijdelijke) capaciteit, als in kwaliteit en in werkprocessen. De investering in kwaliteit wordt doorgezet. In de zomer en het najaar van 2019 volgt team Auditing een vaktechnische opleiding bij PwC. De doorontwikkeling van team Auditing is onderdeel van het Middellange termijn verbeterprogramma en heeft betrekking op verbeteringen in zowel inhoudelijke kwaliteit als adviesrol. Doelstelling is om medio 2020 te voldoen aan de eisen die worden gesteld aan de interne controlefunctie als interne beheersmaatregel (COS610 variant 2a). De werkzaamheden van team Auditing en accountant zijn afgestemd en in een werkprogramma vastgelegd (zie verder hoofdstuk 8). De capaciteit van het team Auditing staat onder druk,

onder andere door de opgelegde bezuinigingsopgave en personele mutaties bij team Auditing. Inmiddels wordt actie ondernomen om een (extra) senior Auditor te werven. Tevens vindt een bezinning op de kerntaken van Auditing plaats.

Vorbereiding in control statement of rechtmatigheidsverantwoording

Er komt een wetswijziging aan over rechtmatigheid in jaarrekeningen van gemeenten. Door deze wijziging zal het College vanaf het boekjaar 2021 zelf een rechtmatigheidsverantwoording afgeven in de jaarstukken. De gemeente kan het breder trekken door het afgeven van een “in control statement”, maar dit is geen verplichting. Momenteel werkt Auditing, samen met Concerncontrol en Financiën cluster Planning & Control en beleid, een stappenplan uit om te komen tot een rechtmatigheidsverantwoording en eventueel een groeimodel naar een “in control statement” op termijn. Doel is te komen tot een projectplan, waarin onder andere aandacht wordt besteed aan de stakeholders, planningsschema activiteiten, eigenaarschap en de aansluiting bij andere ontwikkelingen binnen de gemeente, zoals de visie op control. In de visie op control wordt o.a. uitgewerkt of de gemeente Groningen wel of niet gaat voor een “in control statement”.

IT-beheersing

In de afgelopen jaren zijn verbeteracties ingezet op het gebied van IT-beheersing waardoor de bruikbaarheid van geautomatiseerde systemen in de accountantscontrole is verbeterd. Voor de jaarrekeningcontrole 2018 heeft de accountant, op basis van aanvullende gegevensgerichte werkzaamheden, kunnen steunen op de IT-beheersomgeving van DaFinci (Financiële administratie en Inkoop). Voor de applicaties Suite4 (Sociaal domein), Beaufort en Youforce (Personeel en Salaris), Clear (afvalverwerking) en Lias (rapportage) kon niet worden gesteund op de IT-beheersomgeving.

De IT-auditor van team Auditing zal in 2019 IT-audits uitvoeren op de systemen die horen bij de processen die Auditing controleert (zie bijlage 1), daarbij worden onderzoeken gedaan naar de inrichting van de IT-general en application controls. Aangezien het applicatiebeheer grotendeels is uitbesteed (zie ook onderwerp IT- outsourcing hierna) zijn deze werkzaamheden beperkt. Daar waar het applicatiebeheer is uitbesteed zal Auditing wel een onderzoek uitvoeren naar de toegangsbeveiliging (functioneel en wachtwoord instellingen). Daarnaast zal Auditing de ISAE3402-verklaringen van Fujitsu, RAET en Unit4 beoordelen, deze verklaringen geven zekerheid over de beheersing van de uitbestede processen.

IT-outsourcing

In de afgelopen jaren zijn verbeteracties ingezet op het gebied van IT-beheersing waardoor de bruikbaarheid van geautomatiseerde systemen in de accountantscontrole is verbeterd. De accountant heeft voor de jaarrekeningcontrole van 2018 kunnen steunen op de IT-beheersing van DaFinci (aangevuld met een gegevensgerichte controle). In 2019 is Fujitsu verantwoordelijk voor een groot deel van de beheersmaatregelen op de infrastructuur en het applicatielandschap van de gemeente.

Het transformatieproces, waarin Fujitsu samen met gemeente Groningen zorgdraagt voor de vernieuwing van de ICT infrastructuur, is gestart vanaf april 2019. Gedurende dit proces wordt de gehele ICT infrastructuur van de gemeente Groningen vervangen. Tevens kijken we hoe we samen met Fujitsu

bestaande werkwijzes en processen (onder andere wijzigingsbeheer) verder kunnen aanscherpen. Hierbij betrekken we ook de accountant om voor relevante applicaties (waaronder DaFinci, Youforce) direct met Fujitsu de juiste afspraken en procedures goed in te bedden.

In 2019 maken we verdere afspraken over de ISAE3402 verklaring van Fujitsu. Deze geeft vanuit onafhankelijk auditorsperspectief aan in hoeverre en op welke wijze Fujitsu voldoet aan de afgesproken normen en standaarden welke relevant zijn voor de accountantscontrole.

Overeengekomen is dat Fujitsu een ISAE3402-verklaring levert over de diensten die Groningen afneemt. Hieronder valt het technische beheer en een deel van het applicatiebeheer van DaFinci (Financiële administratie, Inkoop, Subsidieverstrekingen en Vastgoedbeheer), Suite4 (Sociaal domein & Omgevingsvergunningen) en Clear (afvalverwerking). Naar verwachting zal de accountant kunnen steunen op de beheersing van deze systemen. Indien gedurende het jaar een ander beeld ontstaat, kan de gemeente 'The right to Audit' toepassen en zelf onderzoek doen bij Fujitsu. In een normale situatie richt Auditing zich op het functioneel beheer dat de gemeente blijft uitvoeren, het beoordelen van de ISAE3402-verklaring van Fujitsu evenals die van RAET (eHRM/YouForce) en UNIT4 (Salarisverwerking Iederz).

Grexen

De doorontwikkeling van het grondbedrijf kent een breed verbetertraject: meer heldere organisatie- en beslisstructuren, focus op beheersing en sturing, (door)ontwikkeling van instrumentarium en informatievoorziening, stevige aandacht voor samenwerking en kennisontwikkeling. Vanuit die doorontwikkeling worden aanleidingen voor afstemming over bepaalde onderwerpen direct gekoppeld aan een gesprek over betreffende werkprocessen (bijvoorbeeld aan- en verkopen, waardering strategisch bezit e.d.).

We houden die aandacht vast en zetten in op continuering van de lijn, mede door de functiescheiding 'manager grondzaken (en strategie)' en 'strategisch adviseur gebiedsontwikkeling'. Die eerste is inhoudelijk verantwoordelijk voor de interne lijn, de tweede is de link naar de markt / extern gericht

Sociaal domein

In 2017 en 2018 kampte de gemeente, net als vele andere gemeenten, met tekorten in het sociale domein (Jeugd en WMO). In het sociale domein is de gemeente sterk afhankelijk van samenwerking en de informatievoorziening vanuit externe partijen. In 2019 is voor de jeugd een verbetertraject gestart rondom de informatievoorziening en met de invoering per 1 januari 2019 van het GON in de WMO worden ook daar belangrijke stappen gezet om de interne beheersing te verbeteren. PWC zal in haar controle hier specifiek aandacht aan besteden over 2019. Dit jaar zal DMO een overzicht maken van de maatregelen die wij hebben genomen om meer grip te krijgen op het Sociaal Domein.

Verzelfstandiging GGD/PG&Z Groningen

Per 1 januari 2020 gaat de GGD verzelfstandigen. Verwachting is dat het Algemeen Bestuur van de gemeenschappelijke regeling binnenkort formeel de knoop hierover doorhakt. Het traject richting verzelfstandiging is formeel een reorganisatie en inhoudelijk een complex geheel. Enerzijds worden de ingewikkelde banden met de gemeente Groningen 'ontvlochten'. Anderzijds gaat de verzelfstandigde GGD onder andere bedrijfsvoeringstaken op het gebied

van HRM, financiën en communicatie in eigen beheer organiseren. Afspraken over de overgang van het desbetreffende personeel cq. afspraken over de te leveren dienstverlening vanuit het SSC zijn in ontwikkeling. De GGD gaat via een zogenoemde Service Level Agreement gebruik blijven maken van de overige SSC-dienstverlening. Dat gaat in elk geval gebeuren bij de ICT-dienstverlening en huisvesting.

6. Principes voor samenwerking

Omdat goede samenwerking essentieel is voor een efficiënt en effectief jaarrekeningproces hebben we vanaf 2017 tien gezamenlijke principes voor samenwerking benoemd. Deze zijn gebaseerd op twee uitgangspunten:

1. Dingen in één keer goed
2. Waarom moeilijk doen als het samen kan. Dat betekent steeds samen de vraag stellen: wat ging goed, wat moet beter en hoe pakken we het op.

Deze principes hebben we gedurende het jaarrekeningproces van de afgelopen jaren steeds met elkaar vorm gegeven in de praktijk. We onderschrijven deze dan ook voor 2019. Onderstaand zijn de tien gezamenlijke principes opgenomen, elk voorzien van één of enkele voorbeelden:

Figuur 2: principes samenwerking

Uit onze tussentijdse evaluatiegesprekken blijkt dat veel van de principes als vanzelfsprekend in onze samenwerking zijn ingebed. Voor 2019 hebben we gezamenlijk nog verscherpte aandacht voor: kwaliteitscontrole en hou het simpel.

7. Governance en informatie-uitwisseling

De directeur Financiën, Inkoop & Juridische Zaken is verantwoordelijk voor de planning & control cyclus, administratie en het opstellen van de jaarrekening. Hij is ook verantwoordelijk voor de uitvoering van verbijzonderde interne controles door team Auditing.

Daarnaast is het Middellange termijn verbeterprogramma gestart. De regie op de uitvoering van verbeteringen ligt bij een kernteam van de meest betrokken vakdirecteuren: de concerncontroller als programmamanager verbeterprogramma met de directeur Financiën, Inkoop & Juridische Zaken, de directeur Informatie & Services, de directeur Maatschappelijke Ontwikkeling en de directeur Stadsontwikkeling.

Regie & coördinatie

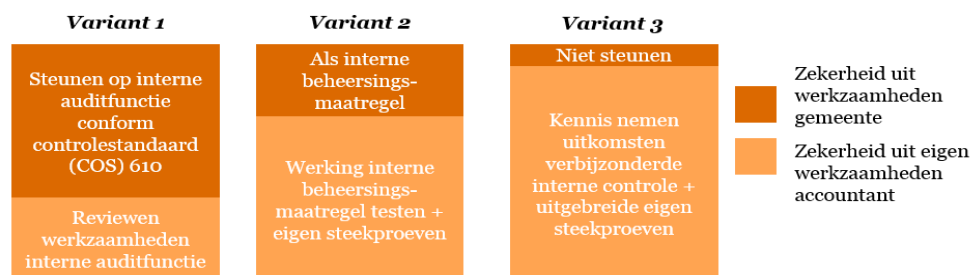
Onder verantwoordelijkheid van de directeur Financiën c.a. is een kwaliteitsteam Accountantscontrole ingericht. Dit projectteam houdt regie op de masterplanning. Om een goede regievoering door het programma op het proces mogelijk te maken is het noodzakelijk dat PwC de coördinatie van de werkzaamheden afstemt met het kwaliteitsteam; er is een gezamenlijke planning.

Ook de informatieuitwisseling tussen gemeentelijke organisatie en de accountant verloopt aan beide kanten via een centraal aanspreekpunt. Voor de gemeente Groningen is dat eveneens het kwaliteitsteam Accountantscontrole. Dat projectteam regisseert van de kant van de gemeente het berichtenverkeer en maakt daarbij overigens gebruik van een digitaal platform van PwC (Connect). Het kwaliteitsteam is verantwoordelijk voor de coördinatie van de informatie tussen gemeente en accountant over de interim-controle 2019 en de eindejaarscontrole 2019. Het team is verantwoordelijk voor de verwerking van vragen van de accountant en antwoorden aan de accountant en coördineert de aanlevering van documentatie naar de accountant. Het team beoordeelt en sorteert de vragen (belang / impact, complexiteit, wie is verantwoordelijk voor beantwoording) en zet die uit. Het team toetst ook of de vraag helder is. Het team toetst ook op de kwaliteit van de antwoorden aan de accountant (is het een antwoord op de vraag, is het antwoord conform beleid en passend binnen de werkafspraken met de accountant, is het antwoord *BBV-proof*). Bij start van de controlewerkzaamheden heeft het team straks de kwaliteit beoordeeld van het 'controledossier' dat aan de accountant wordt voorgelegd. De projectleider van dit team stelt met het team zo nodig het gemeentelijk standpunt vast. Als het gaat over vaktechniek en financiële inhoud kan het team in beginsel zelfstandig standpunten in de richting van de accountant formuleren. Zo nodig escaleert de projectleider naar het kernteam van vakdirecteuren om een gemeentelijk standpunt vast te stellen.

8. Controle aanpak 2019

Varianten van samenwerking team Auditing en PwC

In de accountantscontrole onderscheiden we 3 varianten van samenwerking tussen team Auditing en PwC (zie figuur 3). Dit is geredeneerd vanuit het gebruik voor de accountantscontrole. De inrichting van de verbijzonderde interne controles bepalen in welke mate de accountant gebruik kan maken van de uitgevoerde controles. Onderstaand zijn de varianten hierbij uitgewerkt.

Figuur 3: varianten van samenwerking

De eerste variant is gebruik maken van de werkzaamheden uitgaande van COS 610. We hebben met elkaar in 2016 vastgesteld dat de gemeente Groningen niet voldoet aan de eisen die gelden voor deze variant. In deze variant zal een eigen afdeling ingericht moeten worden die voldoet aan de vereisten van COS610. Gemeente Groningen heeft de ambitie om te investeren in de kwaliteit van team Auditing maar heeft niet de ambitie om volledig aan de vereisten van COS 610 te voldoen.

Variant 2 betreft de gebruikmaking van de verbijzonderde interne controlefunctie als interne beheersmaatregel (2a) dan wel als kwaliteitscontrole (2b). In variant 2a worden de verbijzonderde interne controles gezien als een goede beheersmaatregel in de organisatie. De controles moeten dan voldoen aan bepaalde kwaliteitseisen (voldoende diepgang, voldoende controles, goede documentatie, een systematische aanpak e.d.). Bij variant 2 kunnen wij als accountant voor een beperkt deel zekerheid halen uit de verbijzonderde interne controles en moeten wij daarnaast zelfstandig werkzaamheden verrichten. Vanuit accountancy wet- en regelgeving en interne en externe reviews (waaronder de AFM) zijn strenge voorwaarden gesteld aan het mogen toepassen van deze variant. De tijd die we als accountant spenderen aan het uitvoeren en documenteren van deze voorwaarden weegt hierbij niet altijd op tegen de voordelen die behaald kunnen worden door het uitvoeren van minder deelwaarnemingen.

VOORBEELD 1

De organisatie kiest bewust voor een 2b variant voor het proces omgevingsvergunningen. Voor dit proces zijn er op jaarbasis minder transacties en de totale omvang is met <10 miljoen euro een stuk lager dan bijvoorbeeld het inkoopproces > 100 miljoen.

De tijd die de organisatie steekt in het voldoen aan voorwaarden voor 2a, weegt hierbij niet op tegen de omvang van het testwerk (steekproeven) dat je vermindert door te voldoen aan deze voorwaarden.

Fictief zou dit voor omgevingsvergunningen een reducering van 5 naar 3 deelwaarnemingen zijn. Voor het inkoopproces kan dit van 80 naar 40 worden teruggebracht.

We maken daarom per proces een gezamenlijke afweging of deze variant (2a) wordt toegepast dan wel variant 2b (gebruikmaking van de verbijzonderde interne controle als kwaliteitscontrole, zie onder) en geven een verklaring voor deze afweging (een "keuze" omwille van een efficiënte controle of "noodzaak" vanwege bevindingen in IT of procesopzet).

In variant 2b functioneert de (verbijzonderde) interne controle als een kwaliteitsmaatregel om een zo goed mogelijke oplevering van een jaarrekeningdossier te waarborgen. Dit levert veelal een zo efficiënt mogelijke controle op, tenzij sprake is van een proces met een significant risico. Voor processen met een significant risico is variant 2b niet efficiënter, omdat een hoog risico leidt tot een enorme omvang test aantallen in een steekproef Groningen en PwC hebben hierbij afgesproken dat voor processen met een significant risico variant 2a de doelstelling is, tenzij hier op postniveau andere afspraken over worden gemaakt.

Indien geen gebruik gemaakt kan worden van de werkzaamheden van de verbijzonderde interne controle als interne beheersmaatregel of als kwaliteitscontrole voert PwC volledig zelfstandig werkzaamheden uit om te komen tot een oordeel (variant 3). Hierbij vindt geen controle door Auditing plaats, maar worden documenten aangeleverd door gemeente Groningen (en gecontroleerd door de 2e lijn) en vervolgens door PwC gecontroleerd. In onderstaand figuur zijn de varianten 1 tot en met 3 weergegeven.

Team Auditing voert jaarlijks een gemeentebrede risicoanalyse uit op basis waarvan de belangrijkste en meest risicovolle processen worden geïdentificeerd. Die risicoanalyse wordt afgestemd met Concerncontrol en PwC.

De lijnmanager/proceseigenaar is verantwoordelijk voor een adequate opzet en naleving van de interne beheersingsmaatregelen die gericht moeten zijn op een juiste, volledige en tijdige informatievoorziening. Team Auditing toetst de werking van deze maatregelen en voert indien nodig aanvullend gegevensgerichte werkzaamheden uit. Per proces wordt een risicoanalyse opgesteld en afgestemd met de lijn, hetgeen de basis is voor het werkprogramma.

Voor de controle van 2018 heeft PwC grotendeels gebruik gemaakt van variant 2b en 3. Variant 3 kwam hierbij minder vaak voor dan in 2017. Team Auditing had ook in 2018 (mede als gevolg van de herindeling) nog te maken met capaciteitsgebrek. Voor grondexploitaties, aanbestedingen en journaalposten en

opbrengstenstromen (inkomende subsidies, parkeren en stadsbeheer) heeft PwC (net als in 2017) aanvullende werkzaamheden uitgevoerd, maar dit is in omvang processen en uren afgenomen.

Voor de controle 2019 zal team Auditing naar verwachting nog beperkter gebruik maken van aanvullende controlewerkzaamheden door PwC. Er is op dit moment nog geen sprake van noodzaak aan aanvullende dienstverlening.

Voor de middellange termijn (zomer 2020) heeft team Auditing de ambitie om de controles als onderdeel van de interne beheersing in te zetten en gedurende het jaar toegevoegde waarde te leveren voor de organisatie.

Samenwerking 2019

Voor de samenwerking 2019 tussen Groningen en PwC is naast de startnotitie het op te stellen interne controleplan 2019 het uitgangspunt. In dit controleplan heeft het college op hoofdlijnen aangegeven op welke wijze het team Auditing in 2019 invulling zal geven aan de verbijzonderde interne controlewerkzaamheden. Voor 2019 heeft net als in 2018, in afstemming met PwC, een inventarisatie plaatsgevonden van de belangrijkste controleobjecten. Dit heeft geresulteerd in een lijst met posten met een significant risico voor de jaarrekeningcontrole (zie ook bijlage 1). Uitgangspunt voor de samenwerking is variant 2b. Specifiek voor de materiële vaste activa onderzoeken we de komende periode hoe we de controle beleggen, waarbij voldaan wordt aan de eisen van variant 2a.

VOORBEELD 2

Daar waar sprake is van een significant risico (verhoogd risico) gaan we uit van variant 2a. Dit omdat we daarmee een aanzienlijke besparing realiseren in de uit te voeren deelwaarnemingen (zie ook voorbeeld 1).

Voor 7 processen geldt een significant risico (zie ook analyse per proces in bijlage 1):

1. Waardering van grondexploitaties.
2. Naleving van aanbestedingsrichtlijnen.
3. Doorbreken van controlemaatregelen > onterechte boekingen (frauderisico), spitten in het financiële systeem, dagboeken en boekingen analyseren.
4. Sociaal domein: prestatieleveringen WMO, ZIN, PGB.
5. Fraudewerkzaamheden (verplicht voor accountants). Linkt met verschillende processen zoals inkopen (gunning aanbestedingen, prestatielevering), verkopen van grond en inkomende subsidies.

6. Inkomende subsidies (naast frauderisico, ook risico voor volledigheid/afgrenzing).

7. De verwerking van materiële vaste activa.

PwC heeft naar aanleiding van de controle van 2018 het risicoprofiel van de post prestatielevering inkoop bijgesteld van een "significant risico" naar een 'normaal risico' in de controle. Dit hoofdzakelijk door de verbeteringen die de gemeente Groningen heeft aangebracht in het proces en het feit dat er geen materiële bevindingen zijn geïdentificeerd in 2018. In 2017 waren reeds WNT, niet uit de balans blijkende verplichtingen en overlopende passiva naar een normaal risico teruggebracht.

Gedurende de controle kunnen de risico's beargumenteerd worden aangepast. In dat geval zal overleg plaatsvinden tussen Groningen en PwC over de mogelijke gevolgen hiervan voor gezamenlijk uit te voeren werkzaamheden.

Afspraken

De volgende uitgangspunten zijn afgesproken:

Voor alle processen is minimaal sprake van variant 2b. Groningen verricht hierbij adequate verbijzonderde interne controles om een goede oplevering te waarborgen. Hierbij wordt door Groningen o.a. een voorcontrole uitgevoerd middels het uitvoeren van deelwaarnemingen, vaststellen betrouwbaarheid gehanteerd lijstwerk en het verrichten van aansluitingen tussen administratie en specificaties/subadministratie

Voor eerder genoemde 7 processen zou variant 2a het uitgangspunt moeten zijn.

In bijlage 1 is per proces weergegeven of er sprake is van variant 2a of variant 2b. Indien er sprake is van variant 2b is daarbij toegelicht dat dit een "keuze" van de organisatie is of dat er wel een streven is om naar 2a door te groeien als onderdeel van het verbeterprogramma.

Voor zowel variant 2a en 2b richten wij de controle in volgens een gezamenlijk afgestemd plan van aanpak. In de zomer 2019 vindt een gesprek plaats tussen PwC en Auditing. Hierbij wordt o.a. ingegaan op de te selecteren testitems, het bepalen van de testomvang en het gebruik van testtabellen. Waarbij de volgende uitgangspunten worden meegenomen:

- Gemeente Groningen draagt zorg voor een aselechte steekproef. De testomvang wordt voorafgaand afgestemd met PwC.
- Net als voorgaand jaar wordt voor alle op te leveren specificaties door gemeente Groningen de betrouwbaarheid van het lijstwerk uit IT-systemen getoetst. Het werkprogramma voor het beoordelen van lijstwerk IT is door PwC aan gemeente Groningen verstrekt en is ongewijzigd ten opzichte van voorgaand jaar.
- Voor het activadossier onderzoeken we de komende periode hoe we de afstemming vanuit Groningen organiseren.

Risicoanalyse en controleaanpak per proces

Als basis voor de controleaanpak is een door Groningen en PwC gezamenlijke risicoanalyse opgesteld. Deze risicoanalyse is gebaseerd op 29 financieel kritische processen. Per proces zijn de volgende risico-inschattingen gemaakt:

- Inherent risico (IRG): het risico op een getrouwheidsfout > goedkeuringstolerantie zonder dat beheersmaatregelen hierop van invloed zijn. Deze risico-inschatting is gebaseerd op de aard van de post, de kans op een fout en of een eventuele fout > goedkeuringstolerantie zou zijn.
- Inherent risico (IRR): het risico op een rechtmatigheidsfout > goedkeuringstolerantie zonder dat beheersmaatregelen hierop van invloed zijn. Deze risico-inschatting is gebaseerd op de aard van de post, de kans op een fout en of een eventuele fout > goedkeuringstolerantie zou zijn.
- Interne beheersingsrisico (IBR): het risico op een fout > goedkeuringstolerantie nadat interne beheersingsmaatregelen hun werk hebben gedaan.

Per risico-inschatting is geconcludeerd of er sprake is van een verhoogd risico of een normaal risico.

Daarnaast is per proces de controleaanpak weergegeven, inclusief de samenwerking tussen team Auditing en PwC. De controleaanpak is gebaseerd op de volgende indeling:

- **Systeemgericht:** er wordt in de controle door de verbijzonderde interne controlefunctie en/of PwC gesteund op de in het primaire proces aanwezige interne beheersmaatregelen. Voor alle processen waarbij het interne beheersingsrisico laag is, zal de controle systeemgericht zijn tenzij een gegevensgerichte controle efficiënter is.
- **Gegevensgericht:** er zijn geen/onvoldoende interne beheersingsmaatregelen aanwezig om op te steunen. De controle wordt uitgevoerd via deelwaarnemingen en/of steekproeven. Voor alle processen waarbij het interne beheersingsrisico hoog is, zal de controle gegevensgericht zijn.
- **Steunen op de verbijzonderde interne controlefunctie als interne beheersingsmaatregel:** variant 2a in hoofdstuk 7.
- **Steunen op de verbijzonderde interne controlefunctie als kwaliteitscontrole:** variant 2b in hoofdstuk 7.
- **Indien geen gebruik gemaakt kan worden van de werkzaamheden van IC als interne beheersmaatregel of als kwaliteitscontrole** voert PwC volledig zelfstandig werkzaamheden uit om te komen tot een oordeel (variant 3). N.v.t.

Er is voor 2019 ook een kolom toegevoegd voor materiële processen waarop een interne controle in het kader van rechtmatigheidsverantwoording wordt verwacht door PwC. Op dit moment maken deze processen (nog) geen onderdeel uit van de controlewerkzaamheden die door team Auditing worden uitgevoerd. We hebben deze werkzaamheden opgenomen in een nieuwe kolom "IC verricht door eerste/tweede lijn" van de gemeente Groningen.

Het resultaat van de risico inschatting van PwC is samengevat in bijlage 1.

9. Planning

Uitgangspunt voor de planning van het jaarrekeningproces 2019 is het voor 15 juli 2020 kunnen verstrekken van de vastgestelde jaarstukken 2019 aan de Provincie, inclusief controleverklaring van PwC.

Door de organisatie en PwC is een gezamenlijke masterplanning opgesteld waarin per fase van het controleproces is afgestemd welke zaken van de gemeente en van PwC worden verwacht. Omdat we ook in 2019 (nog) afhankelijk zijn van de verklaringen van derden in het sociaal domein is de datum/planning van afronding controle en vaststelling van de jaarrekening in lijn met voorgaand jaar.

De mijlpalen uit deze masterplanning zijn onderstaand opgenomen:

Mijlpaal	Datum mijlpaal	Verantwoordelijkheid	
		Gemeente	PwC
Startnotitie 2019 definitief	begin mei 2019	●	●
Start controle openingsbalans nieuwe gemeente Groningen	medio mei 2019	●	●
Opzet en bestaan van procedures	Juni 2019	●	●
Interimcontrole (gericht op AO/IB)	medio september 2019	✿	✿
Managementletter – eerste tussentijdse rapportage	medio oktober 2019		●
Tussentijdse controle (waaronder grondexploitaties en MVA)	december 2019 en januari 2020	●	●
Tweede tussentijdse rapportage	begin februari 2020		●
Jaarrekening gereed voor controle	begin maart 2020	●	
Start jaarrekening controle (na gezamenlijke check op kwaliteit)	medio maart 2020	●	●
Afronding accountantscontrole (deadline voor fouten en onzekerheden) exclusief sociaal domein	medio april 2020		●
Jaarrekening definitief Groningen	eind april 2020	●	
Start controle sociaal domein	medio mei 2020	●	●

Concept accountantsverslag inclusief sociaal domein	begin juni 2020		•
Accountantsverslag en controleverklaring definitief	medio juni 2020		•
Vastgestelde jaarrekening door College B&W	medio juni 2020	•	
Vastgestelde jaarrekening en openingsbalans door Raad	Juli 2020	•	

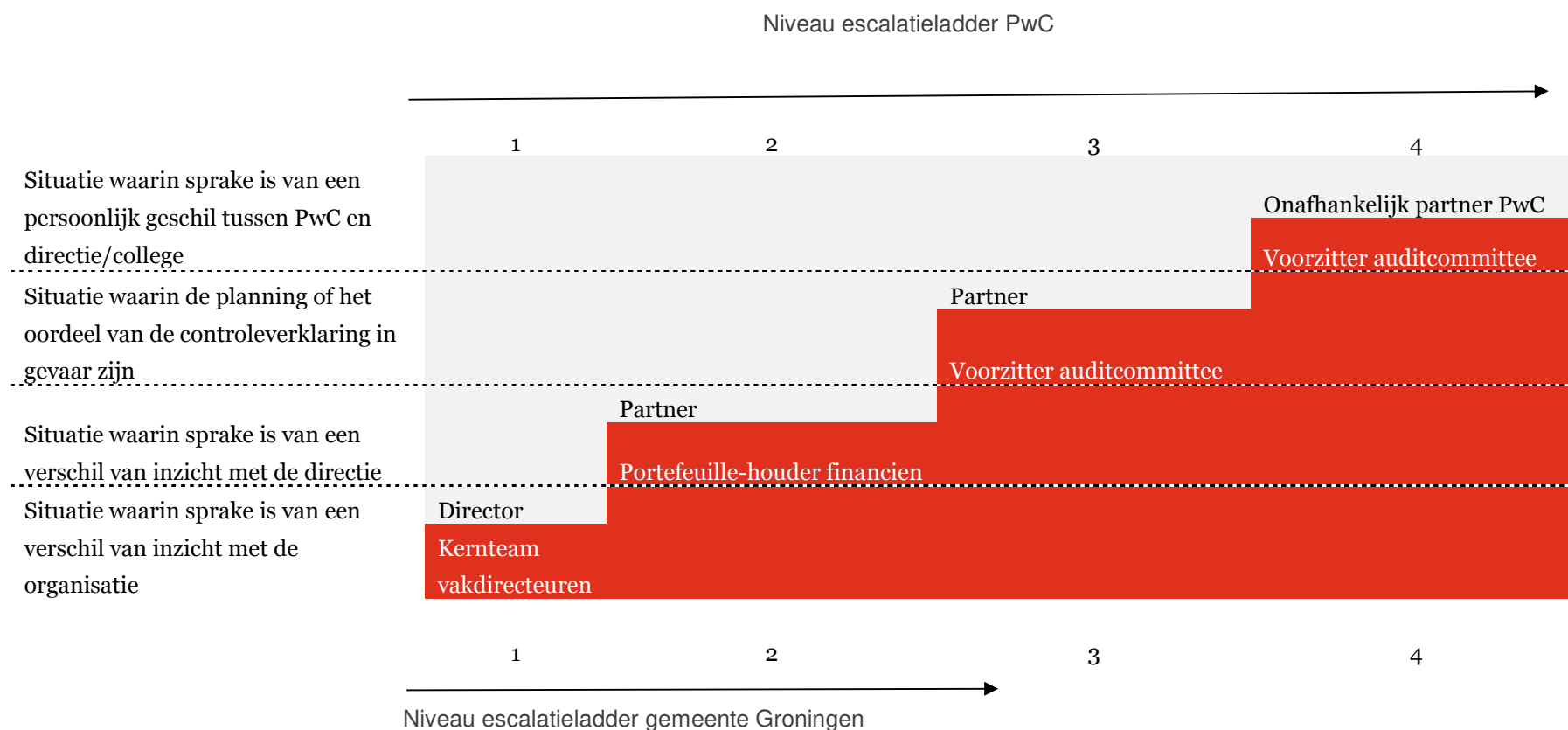
De haalbaarheid van de planning wordt mede gewaarborgd door het monitoren van de belangrijkste bedreigingen voor de planning. Onderstaand zijn deze benoemd en is aangegeven welke beheersmaatregel getroffen is.

Nr.	Bedreiging	Getroffen beheersmaatregel
1	Afhankelijkheid van derden: RIGG, Parkeren, Meerstad, SVB.	Afspraken maken met die derden en, alleen als dat niet anders kan, de planning aanpassen op de beschikbaarheid van de verantwoordingen.
2	'Flessenhalzen': op een beperkt aantal plekken in de organisatie zijn we kwetsbaar vanwege specialistische kennis. Als die medewerkers op het 'kritische pad' zitten, is dat voor de planning een risico.	Op sleutelposities (tijdelijk) extra capaciteit inhuren.
3	Niet voldoende systematisch verbeteren en borgen.	De systematische verbeteringen worden in 2018-2020 (duur van het verbeterprogramma) opgepakt en zullen, afhankelijk van de fasering, hun weerslag vinden in boekjaar 2018, 2019 of 2020.
4	Hoeveelheid werk in relatie tot de beschikbare capaciteit	Tijdelijk extra capaciteit inhuren, een precieze monitoring van de masterplanning en zo nodig op basis van risicoanalyse prioriteren.
5	Beschikbaarheid van controle informatie uit de geautomatiseerde systemen	Uitvoeren gegevensgerichte controles door de team Auditing en PwC
6	Kwaliteit en capaciteit Team Auditing	Inhuren extra capaciteit. Afspraken tussen gemeente (directeur Financiën ca) en PwC over de werkwijze, kwaliteit en werkverdeling.
7	Migratie en conversie van processen en IT-systemen brengt knelpunten met zich mee.	Een projectteam heeft in het kader van "schoon door de poort" reeds begin 2019 op processen, jaarrekening grondslagen en IT-systemen een uitgebreide controle uitgevoerd. De openingsbalans wordt door PwC beoordeeld. Team Auditing zal beoordelen in hoeverre de processen en IT-systemen functioneren conform opzet en bestaan.
8	Afstemming accountant en gemeente.	Samen regisseren en sturen wij op inhoud van het berichtenverkeer tussen PwC en gemeente. Het kwaliteitsteam Accountantscontrole toetst ook de kwaliteit de antwoorden op de vragen van de accountant.
9	Doorlooptijden worden niet gehaald, beschikbaarheid van medewerkers niet gegarandeerd.	Projectleider Jaarrekening bewaakt de masterplanning. Lijnverantwoordelijke directeuren zijn vooraf gecommiteerd.

10. Escalatie

Het is van groot belang dat de organisatie mogelijke bijzonderheden of vertragingen bij het afsluiten van de administratie, het opstellen van de jaarstukken en het uitvoeren van de controlewerkzaamheden onverwijld meldt aan het projectteam Jaarrekening. De projectleider Jaarrekening, die zitting heeft in het kwaliteitsteam Accountantscontrole, stuurt bij en schaalt op naar de directeur Financiën c.a. zodat direct maatregelen genomen kunnen worden om te voorkomen dat doorlooptijd en/of aard van de verklaring in het geding komen. De directeur Financiën c.a. escaleert indien nodig naar de concerncontroller én agendeert in het kernteam van vakdirecteuren. De concerncontroller zorgt ervoor dat de gemeentesecretaris volledig en tijd wordt geïnformeerd, zodat hij in staat is zo nodig maatregelen te treffen. Mocht het kernteam van vakdirecteuren geen toereikende acties (kunnen) nemen, vindt eerst escalatie plaats naar de portefeuillehouder Financiën en zo nodig naar de voorzitter van het auditcommittee. In dit laatste geval wordt door PwC tevens de griffier ingelicht.

In situaties waarin een verschil van inzicht blijft bestaan tussen PwC en organisatie, zullen achtereenvolgens de volgende escalatielijnen doorlopen worden:

Uiteraard vindt escalatie pas plaats na een hoor- en wederhoorfase. In geval van een (op handen zijnde) escalatie wordt het kernteam van vakdirecteuren geïnformeerd en desgewenst om advies gevraagd. De escalatielijnen kan ingeroepen worden door zowel de gemeente als PwC.

In juli en augustus 2017 hebben diverse gesprekken plaatsgevonden tussen Groningen en PwC over de bevindingen 2016 in relatie tot het controlebudget voor 2017 en komende jaren. Uiteindelijk zijn hierover aanvullende afspraken gemaakt. Deze afspraken zijn nader uitgewerkt in een aanvulling op het bestaande contract d.d 27 november 2017. Deze afspraken zijn in combinatie met deze startnotitie de basis voor de samenwerking. Het honorarium voor 2019 wordt in een separate brief gecommuniceerd op basis van de afspraken over de dienstverlening opgenomen in deze startnotitie en contract.

Ondertekening

Burgemeester en wethouders van Groningen stemmen in met de inhoud van de Startnotitie Gemeente Groningen en de hierin vastgelegde afspraken:

de burgemeester
Koen Schuiling

de secretaris
Diana Starmans

Groningen, datum:

Groningen, datum:

Deze startnotitie is gezamenlijk met de externe accountant PwC tot stand gekomen. De accountant (PwC) verklaart hiermee in te stemmen met de inhoud van de notitie en de hierin vastgelegde afspraken:

Namens PwC:

R. Goldstein, Partner
Amsterdam, datum:

Bijlage 1 uitwerking controleaanpak per proces

Voor legenda en toelichting wordt verwezen naar hoofdstuk 8.

Proces	IRG	IRR	IBR	Toelichting risico-inschatting en controle werkzaamheden	IC wordt door eerste/tweede lijn uitgevoerd		Controleaanpak		Verwachting-organisatie t.a.v. betrouwbaarheid IT		Gebruikmaken team auditing als interne beheersingsmaatregel (variant 2a)		Gebruikmaken van IC als kwaliteitscontrole (variant 2b)		Geen gebruikmaken van de IC: zelfstandige uitvoering PwC (variant 3)	
					ja	nee	Systeemgericht	Gegevensgericht	ja	nee	ja	nee	ja	nee	ja	nee
De controle op onderstaande processen is belegd bij team Auditing:																
1.1				De interne beheersmaatregelen in het betalingssysteem zijn afhankelijk van automatisering. Deze is tijdens de controle van 2018 niet effectief gebleken en derhalve keuze variant 2b. Voor 2019 hebben we als gezamenlijk doel om een stap te maken naar een systeemgerichte controle.		•	•			•		•				•
1.2				Dit wordt gezien als een normaal risico. Hierbij is het hanteren van variant 2b het meest efficiënt. De controle wordt hierbij gegevensgericht uitgevoerd.		•	•			•		•				•

Proces	IRG	IRR	IBR	Toelichting risico-inschatting en controle werkzaamheden	IC wordt door eerste/tweede lijn uitgevoerd		Controleaanpak		Verwachting-organisatie t.a.v. betrouwbaarheid IT		Gebruikmaken team auditing als interne beheersingsmaatregel (variant 2a)		Gebruikmaken van IC als kwaliteitscontrole (variant 2b)		Geen gebruikmaken van de IC: zelfstandige uitvoering PwC (variant 3)	
					ja	nee	Systeemgericht	Gegevensgericht	ja	nee	ja	nee	ja	nee	ja	nee
8				Inherent bestaat voor de zorgkosten een verhoogd risico op materiële fouten inzake getrouwheid en rechtmatigheid. Het toepassen van finale kwijting verlaagt het risico op onjuiste en rechtmatige lasten. De interne beheersing is op het onderdeel crediteurenstamgegevens nog onvoldoende ingericht. Groningen gaat hier voor variant 2a qua inrichting van de interne controles.		•	•	•		•	•		•			•
9				Geen verhoogd risico op fout van materiële omvang, niet complex. De interne beheersing op deze uitkeringen is voldoende ingericht. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak.		•		•		•		•	•			•
10				Het interne beheersings risico is verhoogd voor de verbonden partij Meerstad. Dit doordat er geen zichtbare beheersingsmaatregelen zijn ingericht. De controle wordt hier met name gegevensgericht uitgevoerd. Controle volgens variant 2b is hierbij het meest efficiënt.		•		•		•		•	•			•
11				Inherent risico materiële fout is voor dit proces laag. Vanuit eerste lijn zijn er geen zichtbare				•		•		•	•			•

Proces	IRG	IRR	IBR	Toelichting risico-inschatting en controle werkzaamheden	IC wordt door eerste/tweede lijn uitgevoerd		Controleaanpak		Verwachting-organisatie t.a.v. betrouwbaarheid IT		Gebruikmaken team auditing als interne beheersingsmaatregel (variant 2a)		Gebruikmaken van IC als kwaliteitscontrole (variant 2b)		Geen gebruikmaken van de IC: zelfstandige uitvoering PwC (variant 3)		
					ja	nee	Systeemgericht	Gegevensgericht	ja	nee	ja	nee	ja	nee	ja	nee	
				beheersingsmaatregelen ingericht ten aanzien van volledigheid. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak.		●											
12				De prestatielevering inkoop heeft in 2018 en 2017 (in tegenstelling tot 2016) geen onzekerheden opgeleverd. De interne beheersing (IT-omgeving en aantonen prestaties) zijn aangescherpt, derhalve is het risico vanaf dit jaar niet langer significant. Hierbij voert Groningen een gegevensgerichte controle uit. In 2019 gaan we gezamenlijk analyseren welke stappen nodig zijn om mogelijk al in 2019 de controle deels systeemgericht uit te voeren. De controle wordt via 2b uitgevoerd.		●		●	●		●	●				●	
13				Vanwege de complexiteit, bevindingen vorig jaar en diversiteit van de regelgeving schatten wij het risico als significant in voor met name de volledigheid van de subsidieopbrengsten. Groningen gaat hierbij voor de uitvoering van interne controles conform variant 2a. Voor inkomende subsidies is ook een verhoogd frauderisico op		●		●	●	●	●		●			●	

Proces	IRG	IRR	IBR	Toelichting risico-inschatting en controle werkzaamheden	IC wordt door eerste/tweede lijn uitgevoerd		Controleaanpak		Verwachting-organisatie t.a.v. betrouwbaarheid IT		Gebruikmaken team auditing als interne beheersingsmaatregel (variant 2a)		Gebruikmaken van IC als kwaliteitscontrole (variant 2b)		Geen gebruikmaken van de IC: zelfstandige uitvoering PwC (variant 3)	
					ja	nee	Systeemgericht	Gegevensgericht	ja	nee	ja	nee	ja	nee	ja	nee
				opbrengstverantwoording van toepassing.												
14				Dit wordt gezien als een normaal risico. Hierbij is het hanteren van variant 2b het meest efficiënt. De controle wordt hierbij gegevensgericht uitgevoerd. Daarbij zal PwC hier data-analyse op inzetten.		•	•	•		•		•	•			•
15				Dit wordt gezien als een normaal risico. Hierbij is het hanteren van variant 2b het meest efficiënt. De controle wordt hierbij gegevensgericht uitgevoerd. Daarbij zal PwC hier data-analyse op inzetten.		•	•	•		•		•	•			•
16				Inherent risico materiële fout is voor dit proces laag. ICR hoger risico, financiële verwerking en volledigheid opbrengsten. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak.		•		•		•		•	•			•
17				Met uitzondering van de volledigheid van de opbrengstverantwoording is het proces in de basis op orde. Controle op basis van variant 2b efficiënter geacht.		•		•		•		•	•			•
19.1				Inherent risico materiële fout is voor dit proces laag. Vanuit eerste lijn zijn er geen zichtbare beheersingsmaatregelen ingericht ten		•		•		•		•	•			•

Proces	IRG	IRR	IBR	Toelichting risico-inschatting en controle werkzaamheden	IC wordt door eerste/tweede lijn uitgevoerd		Controleaanpak		Verwachting-organisatie t.a.v. betrouwbaarheid IT		Gebruikmaken team auditing als interne beheersingsmaatregel (variant 2a)		Gebruikmaken van IC als kwaliteitscontrole (variant 2b)		Geen gebruikmaken van de IC: zelfstandige uitvoering PwC (variant 3)	
					ja	nee	Systeemgericht	Gegevensgericht	ja	nee	ja	nee	ja	nee	ja	nee
				aanzien van volledigheid. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak.												
19.2				Inherent risico materiële fout is voor dit proces laag. Vanuit eerste lijn zijn er geen zichtbare beheersingsmaatregelen ingericht ten aanzien van volledigheid. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak.		•		•		•		•		•		•
19.3				Inherent risico materiële fout is voor dit proces laag. Vanuit eerste lijn zijn er geen zichtbare beheersingsmaatregelen ingericht ten aanzien van volledigheid. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak.		•		•		•		•		•		•
20				Er bestaat een verhoogd risico op rechtmatigheid aanbestedingen. Derhalve hanteren wij hierbij variant 2a, waarbij Groningen de voorcontrole uitvoert op diverse dossiers. De controle wordt gegevensgericht uitgevoerd.		•			•	•		•			•	•
21				Vanwege de omvang van de grondexploitatie en de aanwezige significante schattingen ten behoeve van de waardering schatten wij een verhoogd risico in. Dit mede op basis van bevindingen van voorgaand jaar.		•				•		•			•	•

Proces	IRG	IRR	IBR	Toelichting risico-inschatting en controle werkzaamheden	IC wordt door eerste/tweede lijn uitgevoerd		Controleaanpak		Verwachting-organisatie t.a.v. betrouwbaarheid IT		Gebruikmaken team auditing als interne beheersingsmaatregel (variant 2a)		Gebruikmaken van IC als kwaliteitscontrole (variant 2b)		Geen gebruikmaken van de IC: zelfstandige uitvoering PwC (variant 3)		
					ja	nee	Systeemgericht	Gegevensgericht	ja	nee	ja	nee	ja	nee	ja	nee	
				<p>Het IBR-risico is verhoogd. In onze rapportages zijn voorgaand jaar bevindingen inzake de financiële beheersing van de grondexploitaties opgenomen die nu in het verbeterprogramma door de gemeente worden opgepakt. Groningen gaat hierbij voor de uitvoering van interne controles conform variant 2a.</p> <p>Voor opbrengsten grondverkoop is ook een verhoogd frauderisico op opbrengstverantwoording van toepassing.</p>		●											
22	Verhuur onroerend goed	●	●	●	Inherent risico materiële fout is voor dit proces laag. Vanuit eerste lijn zijn er geen zichtbare beheersingsmaatregelen ingericht ten aanzien van volledigheid. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak.		●		●				●		●		●
23	ITGC	●	●	●	Tijdens de controle van 2018 bleken de algemene computercontroles niet op alle punten effectief. Voor 2019 gaan we na of we deels via 2B voor het eerst een heel jaar gebruik kunnen maken van door Team Auditing uitgevoerde werkzaamheden.		●		●		●		●		●		●
De controle op onderstaande processen is belegd bij de eerste/ tweede lijn:																	

Proces	IRG	IRR	IBR	Toelichting risico-inschatting en controle werkzaamheden	IC wordt door eerste/tweede lijn uitgevoerd		Controleaanpak		Verwachting-organisatie t.a.v. betrouwbaarheid IT		Gebruikmaken team auditing als interne beheersingsmaatregel (variant 2a)		Gebruikmaken van IC als kwaliteitscontrole (variant 2b)		Geen gebruikmaken van de IC: zelfstandige uitvoering PwC (variant 3)	
					ja	nee	Systeem-gericht	Gegevens-gericht	ja	nee	ja	nee	ja	nee	ja	nee
				beheersing omtrent waarderingsrisico's verdient de aandacht. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak.	●											
28				Inherent risico materiële fout is voor dit proces niet langer hoog voor de juistheid en volledigheid 2019. De interne beheersing omtrent de overlopende posten is wel een aandachtspunt. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak.	●			●		●		nvt	nvt			●
29				Inherent risico materiële fout is voor dit proces niet hoog, vooral presentatie effect is materieel. De interne beheersing is wel een aandachtspunt. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak. Team auditing verricht geen werkzaamheden ten aanzien van overhead. Taakvelden worden door Auditing wel gecontroleerd bij de individuele processen.	●			●		●		nvt	nvt			●